

Ki vagyok én?

■ Hosszas előkészületek és viták után került sor a nyár elején az ICSSZEM – azóta már Szociális és Munkaügyi Minisztérium és az Európai Roma Jogi Központ – European Roma Right Center – közös szervezésében arra a konferenciára, amely három szempontból vizsgálta a roma gyerekek helyzetét. Egyfelől azt a sokszor, sokféleképpen de mégsem mindenki megelégedésére vitatott kérdést vetette fel, hogy szabad-e, lehet-e tudni és nyilvántartani a gyerek etnikai, vallási hovatartozását és ennek alapján tájékoztatni az örökbefogadó szülőket. Az sérti-e a gyerek jogait, ha ez ismert, vagy ha nem. A kérdést az teszi kiemelten aktuálissá, hogy az örökbefogadó szülők túlnyomó többsége elzárkózik cigány gyerekek családba fogadásától, de nem rendezett az a kérdés sem, hogy ki, honnan tudja, tudhatja a gyerekek etnikai, vallási hátterét, fontos-e ez, ki nyilatkozhat róla, és kinek a számára elérhető, hozzáférhető ez az adat, ha nyilvántartják. A konferencia másik két témája a szakellátásba bekerülő, illetve ott élő gyerekek között a romák felülreprezentáltsága, valamint az ugyancsak ezen etnikumhoz tartozók magas számú fogyatékosnak, tanulásban akadályozottnak nyilvánítása az iskolaérettségi vizsgálat során. Ez utóbbi témák valójában ugyancsak nem válaszolhatók meg az előbbi nélkül. Érdekes módon az örökbefogadással összefüggő nyilvántartás miatt az állampolgári jogok biztosához fordulók, illetve az őket támogató és a szakmai vitában is aktív roma szervezetek, szakértők nem kifogásolták a saját maguk által felállított kategóriákat, vagyis adottnak és természetesnek tekintették, hogy jóval több cigány gyerek él a szakellátásban, és kerül speciális osztályba, sorolják fogyatékosnak, miközben ezt a csoportazonosítást elutasították az örökbefogadások esetén. Persze teljesen érthető a logika, és a megközelítésbeli különbség, de szakmai szempontból mégsem fogadható el, nem vihető így tovább. Arról van ugyanis szó, hogy ha egyszer használják érvelésüknél azt a tényt, hogy a roma gyerekek hátrányt szenvednek el etnikai hovatartozásuk miatt, gyakrabban kerülnek intézetbe, kevésbé kerülnek ki nevelőszülőkhöz, illetve eleve olyan iskolai osztályba kerülnek, ahol rosszabbak az esélyeik a sikeres iskolai pályafutásra, továbbtanulásra, akkor ők maguk elfogadják, hogy valakik, valahol ezeket a gyerekeket romának tekintik, akképpen sorolják őket be. Ezt teszik egyébként maguk a roma szakértők is, amikor kijelentik, hogy messze felülreprezentáltak a cigány gyerekek ezen élethelyzetekben. Kérdés tehát, ha nem lehet nyilvántartani, nem definiált és nem tudható ki a roma, ha örökbefogadásról van szó, hogyan tudhatjuk mégis azokban az esetekben, amikor egy másik érveléshez van szükségünk erre az adatra. Az NCSSZIBen az elmúlt két évben egy szakértői konzultáció sorozat folyt e kérdéstről, amelynek eredményeképpen rövidesen egy tanulmánykötet is napvilágot lát, többféle megközelítésű írásokkal.

Az örökbefogadások kapcsán két markáns álláspont feszül egymásnak. Egyfelől a nemzetközi és hazai jogi dokumentumok értelmében a jog az etnikai, vallási identitás megőrzésére helyezi a hangsúlyt, ami szükségessé teszi ezek tisztázását és ismeretét, másrészt az az érthető, de nem elfogadható vélekedés, hogy jobb a gyerekeknek, ha nem tudják róla, hogy cigány, mert így jobb esélye van a családba kerülésre, az örökbefogadónak pedig nincsen joga ezen az alapon szelektálni. Az utóbbi azon kívül, hogy hosszú távra konzerválja a hazugságot, tisztázatlanságot, azzal a veszéllyel is jár, hogy továbbra is informálisan, becslés alapján fogja megítélni a szakember és a gyerekre vágyó szülő egyaránt, hogy ki roma, ki nem – és esély sem teremthető arra, hogy egy szebb világban éljünk, ahol a gyerekek-

ről kiderülhet: nagyon sokfélék, de ez nem elsősorban az etnikai hovatartozásuktól függ. Ezt az is bizonyítja, hogy például az afrikai vagy más nemzetiségű gyerekek családba helyezése sokkal kevésbé okoz gondot, pedig ott is nyilvánvaló lehet, hogy nem vérszerinti gyermeket nevelnek: főképpen az előítéletek csökkentése volna tehát a cél, ami csak úgy érhető el, ha látványos és nagyszámú eset bizonyítja, hogy a gyerekek nevelésén, oktatásán és mindenekelőtt szeretetén, elfogadásán múlik, hogy milyen felnőtt lesz belőle.

A szakellátás rendszerébe kerülő és ott élő gyerekek etnikai megoszlásáról Neményi Mária készített felmérést az OM és az ICSSZEM felkérésére, az NCSSZI közreműködésével 2005-ben.

„Az adatok elemzését jócskán megnehezítő tényező, hogy kérdőívünk nem egységes módon tartalmazza a gyermekek származására vonatkozó adatokat. Voltak területek – köztük éppen Budapest, valamint Heves megye –, ahol egyetlen gyermek esetében sem adtak etnikai származására vonatkozó információt, tehát a „roma” kategória semmilyen formában nem jelent meg az adatokban. Ezeket a kérdőíveket minden olyan kérdés elemzésénél kénytelenek voltunk félretenni, ahol a gyermekek származása szerinti különbségeket vizsgáltuk. Az összes többi kérdőív romaságra vonatkozó információja alapján pedig csak annyit állíthatunk – nem többet, de nem is kevesebbet –, hogy ahol a romaságra utaló jelzés megmutatkozott, azokat a gyermekeket a szakszolgálat munkatársai minden bizonnyal romának tekintik. Nem tudhatjuk azonban, hogy azok között, akiknél ilyen jelzés nem szerepelt, vannak-e esetleg olyan roma származásúak, akiknél ezt az adatot már a különböző dokumentációk kitöltői nem tartották fontosnak és/vagy nem érezték korrektnek megjelölni – vagy valóban nem tartották romának az adott gyermeket. Tehát az ún. „roma” almintával szemben feltehetőleg nem egy tisztán „nem-roma” almintát áll, hanem egy olyan almintát, amely általunk nem ismert arányban tartalmazhat roma gyerekeket is.

*Mégis az elemzések során „nem-roma” al-
mintaként kezeltük ezt a csoportot, és végez-
tünk összehasonlításokat a két csoport kö-
zött.” – írják a szerzők¹, akik tehát elfogad-
ják, hogy jelen helyzetben esetleges és több-
nyire sztereotip szempontok alapján – bő-
rszín, kinézet, név – azonosítják a cigány gye-*

rekeket . Ennek ellenére vizsgálódásuk eredménye azt a meggyőződést tükrözi, hogy a bekerülés és bánásmód szempontjából jelentős különbség van a romának tekintett, vagy nem romának tekintett gyerekcsoportok között.

Hasonló a helyzet a speciális osztályba, sajátos nevelési-oktatási programba kerülő, elmaradt, fogyatékosnak minősített gyerekek esetében is, ahol csak feltevésekre alapulhat az a meggyőződés, hogy a cigány gyerekek esetében szándékos vagy legalábbis meggyőződésen alapuló szegregáció tanúi lehetünk, és ez akkor is

sajnálatos, ha a mögöttes húzóó meggyőződés akár e csoportba tartozók védelmét, jobb körülmények közötti oktatását célozná is.

1998-ban vezették be a gyermekvédelmi törvényt követően a Gyermekünk védelmében – közismerten „Macis lapok” – elnevezésű felmérő, dokumentációs adatlap csomagot, amelynek az volt a célja, hogy a megegyező angol „LACHS” rendszer alapelvei szerint a gyerekek szükségletei szerint legyünk képesek meghatározni, hogy milyen gondozási-nevelési, elhelyezési tervre van szükség, és nyomon is követhessük ezek végrehajtását a gyerek korának, különféle területeken folyó ellátásának alapján.² E csomagban a gyerekek sokféle szükséges adata között feltettük az etnikai, vallási hovatartozásra vonatkozó kérdést is, melyet az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének vonatkozó pontjai alapján természetesnek és fontosnak tartotunk, nem beszélve az erre épülő magyar jogszabályi háttérről. Nyilvánvaló volt, hogy a magyar közgondolkodásban ez nem evidens és sokak ellenérzését ki fogja hívni. Úgy gondoltuk azonban, hogy a jogszabályi környezet egyértelmű, és a nemzetközi tapasztalatok alapján is az a helyes, ha más területekhez hasonlóan megpróbáljuk a tiszta és nyílt beszéd elfogadtatását. Nem kétséges, hogy ezt nem kísérte elég képzés, információátadás a gyermekvédelemben sem. A vita során kiderült, hogy sok a félreértés, téves értelmezés, ami a korábbi álságos hártásból, nem tiszta beszédből, gondolkodásból származtatható elsősorban, miközben egyre inkább nyilvánvaló, hogy ezeket a vitákat, egyeztetéseket nem lehet, nem szabad megkezdni.

Nyilvánvaló, hogy „a faji, bőrszín szerinti vagy etnikai származáson alapuló hátrányos megkülönböztetés majdnem mindig az emberi jogok megsértésével jár. Faji megkülönböztetés minden olyan különbségtétel, kizárás, megszorítás vagy előnyben részesítés, amelynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása.

Az egyenlő bánásmód elvéhez elengedhetetlen a faji, etnikai és nemzeti kisebbségek törvény előtti egyenlőséghez való joga, illetve a törvény által biztosított azonos fokú védelemhez való jog. A nemzetközi jog tiltja a faji diszkriminációt többek között az oktatás, egészségügy, lakhatás, munkaügy, illetve a közjavakhoz és közszolgáltatásokhoz való hozzáférés és azok nyújtása területén. Az államnak kötelessége megelőzni, büntetni, és hatékony jogorvoslatot nyújtani a faji megkülönböztetéssel szemben. Az érvényben lévő nemzetközi jog különbséget tesz “közvetlen” és “közvetett” diszkrimináció között. Közvetlen megkülönböztetés áll fenn, ha egy személlyel szemben faji vagy etnikai alapon kevésbé kedvezően járnak el, mint ahogyan egy másik személlyel szemben hasonló helyzetben eljárnak, eljárta vagy eljárának. Ilyen az, amikor a gyerekeket elkülönítik az iskolában, azon a nyilvánvaló, és ki is mondott alapon, hogy romák, fogyatékkal élők, krónikus betegek.

Közvetett megkülönböztetésről beszélünk, ha egy látszólag semleges rendelkezés, feltétel vagy gyakorlat az egy faji vagy etnikai származású személyeket más személyekhez képes különösen hátrányosan érint, kivéve ha ez a rendelkezés, feltétel vagy gyakorlat jogszerű céllal objektív módon igazolható, továbbá e cél megvalósításának eszközei megfelelőek és szükségesek. A közvetett diszkriminációt jól illusztrálja annak a bevásárló központnak a példája, ahová hosszú szoknyát viselő személyek nem léphetnek be, vagy egy olyan kormányhivatal, amely megtiltja a fejjedőt viselő sze-

mélyeknek a belépést. Ezek a szabályozások, noha látszólag nem tesznek különbséget a különböző etnikumok között, valójában egyes kisebbségeket – melynek tagjai hosszú szoknyát szoktak viselni vagy fejjedőt hordanak – aránytalanul hátrányos helyzetbe hoznak. Az esetek elenyésző számában a diszkrimináció nem törvényellenes. A közvetlen diszkrimináció esetében kivételt képez az ún. “valódi és döntő foglalkoztatási követelmény”. Nem feltétlenül törvényellenes az a megszorítás, hogy a roma fiatalokkal foglalkozó szakember roma származású legyen, vagy, hogy várandós nőt nem foglalkoztatnak veszélyes munkahelyen.”³

Joggal remélhettük és reméljük ma is, hogy ahogyan oszlik a titok és titkolózás, csökken a tabuk száma egy sor gyermekeket érintő kérdésben is – mint amilyen az örökbefogadás, vagy a gyerekek elleni erőszak –, e téren is elkezdődhet a tisztázás. Ehhez biztosan hozzájárulnak az elmúlt évek sokszor igencsak túlfűtött vitái és a nyáron tartott konferencia is, ahol nagyon sokoldalúan és szakszerűen sikerült valódi párbeszédet folytatni. Nem állítom, hogy konszenzusra jutottunk, egyértelmű lett a helyzet, sokat közeledtek az álláspontok, de legalábbis jobban megértették az ellentétes véleményt vallók a másik álláspontja mögötti érveket, meggyőződést, érzéseket, félelmet.

A fentiekből is nyilvánvaló kellene, hogy legyen, hogy a diszkrimináció elkerülése, feltárása és büntetése csak akkor lehetséges, ha bizonyítható, hogy megtörtént a kirekesztés, megkülönböztetés. Ehhez viszont tudnunk kell, hogy az adott személynek, csoportnak mely védett tulajdonsága alapján kellett ezt elszenvednie, ami formál logikai alapon is szükségessé teszi az azonosíthatóságot. Az egy sokkal komplexebb és nehezebb kérdés, hogy egy gyerek esetében ki és milyen alapon mondhatja ki az adott etnikai csoporthoz tartozást, hiszen ez sok esetben nem egyértelmű és alapvetően azon múlik, hogy az adott személy, vagy családja minek tekinti, vallja önmagát. Ez nem feltétlenül egyezik meg a környezet véleményével, de mindenkinek tiszteletben kell tartania ezt az állásfoglalást, különben megsérti az adott gyerek, személy jogait. Jó lenne olyan országban élni, ahol magától értetődő és örömmel vállalható bármilyen „másság”, mert ez nem jár kirekesztéssel, megvetéssel, csak a különbözőség tudomásul vételével, elfogadásával. Ettől sajnos nagyon messze vagyunk, de mindannyian tehetünk érte valamit.

Herczog Mária

¹ Neményi Mária–Messing Vera: Gyermekvédelem és esélyegyenlőség, kézirat, 2006

² Kézikönyv a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátásban részesülők gondozását-nevelését segítő adatlapok használatához, OCSGYVI, 1999, Budapest

³ www.europeanromarightcenter.com